

Šesták – rakúsko-uhorská minca, patina zlatého, 20 halierov

Pomenovania peňazi sa vyskytujú vo FJ, kde sa vyjadruje, resp. má vyjadriť hodnotu alebo cena niečoho. Podľa významu ich môžeme rozdeliť do viacerých tematicko-ideografických skupín. Predovšetkým je to oblasť kvantitatívnych vzťahov vôbec. Finančnú situáciu človeka, spravidla chudobu, charakterizujú FJ *nemať ani deravej babky/haliera/grajciara/koruny / patak ošat/byť bez haliera nema dudky* a i. Našli sme 42 FJ, ktoré vyjadrujú finančnú situáciu človeka, z nich 24 s komponentom **peniaze**, 8 s komponentom **groš**.

K vyššie opísaným FJ podľa významu blízko stoja frazeologizmy, ktoré vyjadrujú sociálno-ekonomický stav človeka, jeho hospodársku činnosť. Do tejto skupiny patria FJ *kto sa narodil na grajciari zriedka zomiera na groši gazduje z tisca na grajciar krvopotne vylopoteny groš kto ma peniaze ten je pan* a i.

Aj v tejto skupine je najviac frazeologizmov s komponentmi **peniaze**, **groš**. Niektoré FJ majú variantné formy. Sú to spravidla lexikálne varianty (*kto sa narodil ku grajciaru/babke nepride ku zlatemu/grošu/stovce*), menej často morfológické varianty (*prísť ku grošu/grošom kto sa narodil ku babke/babce nepride ku stovce*).

Nasledujúca skupina frazeologizmov charakterizuje človeka alebo vec v širokom zmysle, prináša hodnotenie ich dôležitosti *nedal by som za to ani jednej babky/dreveného groša stat/nestat ani za šestak nestoji (ani) zlamanu staru deravu grešlu jeden zlaty me je svet* a i. Tieto frazeologizmy väčšinou charakterizujú človeka alebo vec negatívne, hodnotia ich ako neschopných (ľudi) alebo ako také (veci), ktoré nemajú hodnotu. Tento efekt sa dosahuje využívaním adjektív **deravý**, **drevený**, **zlamaný**, **starý** a vyjadrením nepatrných hodnôt pomenovaniami minci (**groš**, **babka**, **šesták**, **grajciar**, **grešľa**).

Početnú skupinu tvoria FJ, ktoré vyjadrujú črty povahy človeka. Podľa významu sa rozdeľujú na dve protikladné podskupiny. Menšia podskupina vyjadruje kladné črty povahy človeka, počtom väčšou je skupina FJ, ktoré vyjadrujú negatívne pojmy. Skuposť ako negatívnu povahovú črtu vyjadrujú frazémy *da si za grajciar oko vyklat' za groš/grajciar blchu vymiškuje pohnal by (poženie) za korunu voš na tretiu dedinu za peniaze i dušu si preda* a i. Väčšina týchto frazeologizmov má ironické zafarbenie. Veľa FJ s komponentom **groš** má variantné formy zo slovom **grajciar**.

Menšia je skupina slovenských frazem, ktoré vyjadrujú pojem šetrnosti *lepši usporeny groš ako najdeny toliar počíta sa s každou korunou/korunkou lepši časty/husty grajciar ako neskory/riedky groš* a i.

Štedrosť dosahujúca až marnotratnosť hodnotí sa tiež ako negatívna povahová vlastnosť človeka *nelubi u seba groš peniaze ho palia vo vrecku ked ma v hrsti sest dukatov a otvorí ju už ma len tri* a i.

V skupin FJ charakterizujúcich človeka sú aj frazémy, ktoré označujú ine, väčšinou negatívne črty povahy. O hlupom, nechápavom človeku hovoria

nema rozumu ani za groš/grajciar/patak nemať za groš rozumu. Frazéma *nezasmial by sa ani za deravý groš* charakterizuje smutného, bezutešného človeka. FJ *čuši ako pať peňazi* opisuje malovravného, mlčanlivého človeka. O pasívnom človeku, ktorý sa správa ticho, pokojne, možno povedať *sedi ako pať peňazi*. Frazéma *chodi ako plány peniaz* ktorý nikto nechce charakterizuje také črty povahy ako neposednosť, všetečnosť. O zbabelom človeku sa hovorí *nema smelosti ani za grajciar*, o tom, kto chodí so zvesenou hlavou, smutno *dukaty po zemi hľada*. Frazéma *mat bohatu hrivnu* charakterizuje schopného, nadaného človeka.

Podľa našich údajov len jedna FJ s komponentom **groš** slúži na vyjadrenie fyzického stavu alebo fyzických vlastností človeka, väčšinou mladého (malý, chudý) *byť ako za groš chleba/psík*.

Najbohatšia je skupina frazem, ktoré vyjadrujú rôznorode činnosti človeka a medziľudské vzťahy. Sem patrí 99 FJ, väčšina z nich má komponenty **peniaze** (56 FJ), **groš** (21 FJ). Napr. *kupit za babku/lacny peniaz/groš jeden za dukat druhý za turak zakopat svoju hrivnu jedným peniaze služia a druhí služia peniazom* a i. Frazemy tejto skupiny spravidla nemajú varianty.

Frazeologizmus *judašsky groš* má biblický pôvod a jeho pôvodný význam „odmena za zradu“ sa dnes rozširuje, o čom svedčí aj spracovanie FJ v Malom frazeologickom slovníku E. Smieškovej (1989).

Analýza 277 FJ ukazuje, že frazeologizmy obsahujúce ako komponenty názvy peňazi sa zúčastňujú na jazykovom členení realiu prostredia. Najväčšou aktivitou sa vyznačujú FJ s komponentom **peniaze**, o čom svedčí dosť veľké rozšírenie ich významov a ich najväčší počet. Trochu menším potenciálom majú frazemy s komponentom **groš**. Komponentmi FJ, ktoré sme analyzovali, sú názvy konkrétnych, väčšinou drobných minci, ktoré sa používali v minulosti (**babka**, **dukát**, **grešľa**, **groš**) – vo FJ stoja v jednotnom čísle. Treba konštatovať skoro úplnú neprítomnosť deminutívnych tvarov v komponentnom zložení týchto FJ. V menšej miere vo FJ vystupujú pomenovania peňazi, ktoré sa dnes používajú na Slovensku, t. j. slova **koruna** a **halier**. Názvy peňazi vo FJ sa často spájajú s adjektívami ako **starý**, **zlamaný**, **deravý**, **hotový**, **dobrý**, **posledný**, **lacný**, **pekný**, **drevený**. Vo frazémach s pomenovaniami peňazi sa používa istý repertoár slovies, najmä **byť**, **(ne)mať**, **(ne)stáť**, **prísť**, **kúpiť**, **predať**, **zrobiť**, **držať**, **brať**. Sémantika väčšiny frazém je priehľadná, pretože ju motivuje nominatívny význam komponentov týchto frazeologizmov.

Literatura

- POPOV, R. N. Frazeologizmy súčasného ruského jazyka s archaickými značeniami i formami slov. Moskva 1976.
SMIEŠKOVA, E. Malý frazeologický slovník. Bratislava 1989.
ZATURECKÝ, A. P. Slovenské príslovia, porekadla a uslovia. Tatran 1975.